

Humor Karen Blixen u odnosu na Kierkegaarda, Pirandella i Spinozinu frazu *sub specie aeternitatis**

L'umorismo invita a guardare l'oggi con gli occhi di domani. (Giovannino Guareschi)¹

Dopustite mi započeti biografskom crticom iz života danske spisateljice Karen Blixen. Godine 1931, nakon što je provela 17 godina kao vlasnica farme ili kolonijalistkinja u Keniji, vratila se u Rungstedlund, svoj dom iz djetinjstva, nekih 30 kilometara sjeverno od Kopenhagena. Ondje se posvetila pisanju pripovijesti. Godine 1934, kad joj je bilo gotovo 50 godina, njeno djelo *Sedam fantastičnih pripovijesti* objavljeno je u SAD-u, pod pseudonimom Isak Dinesen. Odmah je polučilo nevjerojatan uspjeh.

U rujnu 1962. godine, nekoliko mjeseci prije no što je preminula, dala je intervju belgijskoj televiziji. Pitali su je da kaže nešto mudro za mlade na temu “Umjetnost življenja”. Poslušajmo njen odgovor: “*Je répondrais: il faut avant tout avoir du courage. Sans un grand courage, pas moyen de vivre. Et s'ils me questionnaient encore, je leur dirais: il faut avoir le don d'aimer, et il faut avoir le sens de l'humour.*”²

Vrijedno je pažnje da je, prema njenoj definiciji, “smisao za humor”, nešto što možete odabrati, odlučiti, odnosno da on nije nužno nešto urođeno. Ovu je ideju izrazila i u pismu koje je tijekom boravka u Africi poslala svojem bratu Thomasu, koji je u to doba imao neke životne poteškoće: “Mislim da bi ti sad pomogle dvije stvari: smisao za humor i opasnost. I, uzgred budi rečeno, čitaj Søren Kierkegaarda...”³

Obratite pažnju na to kako je Kierkegaard spomenut u vezi sa “smislom za humor” – i opasnošću! Ovdje je moj prvi kamen temeljac: humor kao “pogled na život” / *vision du monde / concessione della vita* – ili na njemačkom: *Lebensanschauung*.

Umjetnost fikcije naslov je intervju Eugenea Waltera s K. Blixen u Rimu iz 1956. godine. On je pita o komičnom duhu u njenim pripovijestima.

Isak Dinesen: Oh, drago mi je da ste to spomenuli! Često imam namjeru biti komična, volim šalu i duhovitost. Ime “Isak” znači “smijeh”. Često mislim da je dobar humorist ono što nam je sad najpotrebnije.⁴

A ovo je moj drugi kamen temeljac: humor kao “literarna tehnika” – s referencom na Pirandella.

No prvo: *Lebensanschauung* – “umjetnost življenja”.

Više mi se sviđa njemačka riječ zato što je koncept tipičan za njemačku filozofiju prvog dijela 19. stoljeća: Jean Paul, Hegel – i Kierkegaard.

“Sad ćemo imati priču”, riječi su Roberta Redforda u filmu *Moja Afrika*. Ovdje ćemo uzeti pripovijest *Noćni razgovor u Kopenhagenu* – iz zbirke *Posljednje pripovijesti*, objavljene 1957. godine.

Jedne kišne noći 1767. godine, mladi, divlji i poremećeni danski kralj Kristijan VII. borio se s policijom na kopenhavskim ulicama, kao što je često činio. On pobjegne i nađe se u sugestivnoj sobi prostitutke Lise. U njoj je pjesnik Johannes Ewald već obavio posao, kako on to kaže – te kralj i pjesnik započnu razgovor. Kralj jadikuje o visoko moralnim, vrlim dvorskim damama, te zaključuje: “a u krevetu hoće razgovarati!”

Pjesnik se s time može samo složiti:

Sve ste rekli, gospodine. U krevetu će govoriti, paklene furije! U trenutku kad smo im podarili naše cijelo biće, život i besmrtnost do krajnjih granica naše snage, pa i više, onda će razgovarati! [...] ustrajati će na tome da im se kaže pristaje li im *adrienne* koju su imale jučer i ima li života nakon smrti!⁵

Moj veoma važan izvor za utvrđivanje humora kod K. Blixen je *Krupni humor* u njemačkoj verziji: *Humor als Lebensgefühl. Das Grosse Humor*, dan-

* Tekst izlaganja na IV. Međunarodnoj konferenciji o humoru. Teorije i povijest humora u umjetnosti, književnosti i znanosti. Codogno (Italija), 10. – 11. listopada 2014.

¹ Na konferenciji citirao Guido Conti.

² *Samtaler med Karen Blixen*, izd. Else Brundbjerg, Gyldendal 2000, str. 353.

³ Isak Dinesen: *Pisma iz Afrike, 1914–1931*, The University of Chicago Press 1981, str. 225.

⁴ *Samtaler med Karen Blixen*, op. cit., str. 212.

⁵ Isak Dinesen: *Posljednje pripovijesti*, Vintage (Random House) 1991. (1957), str. 327.

skog filozofa Haralda Høffdinga, koji je dao značajan doprinos razvoju *Lebensanschauung*a kod K. Blixen. Prema Høffdingu postoji sitni humor (šale, dosjetke, doskočice itd.), povezan s konkretnim situacijama i kontekstom, a postoji i krupni humor (*Lebensanschauung* ili *Lebensgefühl*), koja je sklonost ili stav prema životu u cjelini: “potpuna emocija” u Høffdingovoj terminologiji.⁶

Kad je ejakulacija, kao što je to slučaj u pripovijesti K. Blixen, u kombinaciji s “cijelim bićem” i “vječnošću”, riječ je o sitnom humoru, komično je (ali ne i nelogično!). Međutim, besmrtnost, tj. pitanje ima li života nakon smrti ključna je točka ideje “krupnog humora” kao pogleda na život. Jednako kao što je i bila u filozofskim raspravama diljem Europe u doba romantizma, razdoblju u kojem se događa radnja većine pripovijesti I. Dinesena.

Ograničit ću se na spomen Jeana Paula, koji je, uz Kierkegaarda, bio važna inspiracija za Høffdinga. Jean Paul odražava uobičajeni romantični “svjetonazor” tog vremena kad opisuju *Dichtung* kao “*dieser menschlichen Himmelfahrt, wo der Himmel selber zu uns herunterfährt, nicht wir später in ihn hinauf. Es wohnt eine Kraft in uns, deren Allmacht uns ebensoviel Himmel als Höllen bauen kann, es ist die Phantasie.*”⁷

Mašta je zapravo sama bit literarne tehnike Karen Blixen, njena umjetnost fikcije. Uznesenje – *die menschliche Himmelfahrt* – je preokrenuto naopačke: nebo, besmrtnost i blaženstvo prisutni su ovdje i sada – na Zemlji. Zahvaljujući *Dichtung*u i mašti. Kako sam kralj kaže – u sugestivnoj sobi prostitutke: “*Il y a dans ce monde un bonheur parfait.*”⁸

Ovdje je vrijedno zamijetiti napomenu K. Blixen: “No, ja sam odvažna po prirodi, te obuzdam ili skrivam svoju drskost samo zato što sam *bien-élevée!*”⁹

Blixen je bila majstorica interteksta i konteksta, podteksta i ironije, pa je jedan način “skrivanja” njene drskosti prelazak na francuski jezik. Osobito u prostitutkinjoj sobi.

Kad se Dinesen, kao nekršćanka, bavi ovim stvarima: Zemlja i nebo, besmrtnost i blaženstvo – a to čini često – ne može a da ne ismijava kršćanstvo, doktrine tijela, duše i okajanja, da ne odvuče u blato najsvetije pojave.

Kad je 1926. u Africi pokušavala procijeniti svoj život i mogućnosti, predala se svojem anđelu Luciferu, a taj simboličan izraz objašnjava ovako: “Potraga za

istinom [...] *smisao za humor* koji se ne boji ničega, već ima *hrabrost svojih uvjerenja* da sve ismijava...”¹⁰ Ovim je ocrtala program svoje buduće literarne prakse, svoje umjetnosti fikcije.

U *Babetinog gozbi* francuska kuharica glorificira svoje uskogrudne, protestantske goste isto kao što pretvara večeru “u neku vrstu ljubavne veze plemenite i romantične kategorije u kojoj se više ne mogu razlikovati tjelesni i duhovni apetit ili osjećaj sitosti.”

Što se događa tijekom ove večere? “Prostorije su bile ispunjene nebeskom svjetlošću... Šutljivi starci dobili su dar jezika... Samo se vrijeme stopilo s vječnošću... Dobili su jedan sat tisućljeća... ‘Budite blagoslovljeni, budite blagoslovljeni, budite blagoslovljeni’, odzvanjalo je sa svih strana kao jeka harmonije sfera.”¹¹

Blagoslovljena šala, tvrdi pripovjedačica. Naravno! Zato što je uznesenje – *die menschliche Himmelfahrt* – ovih asketskih kršćana prouzrokovano dobrim vinom! Oni su jednostavno pijani.

Čak i ako je mislila ozbiljno kritizirati kršćanstvo, moglo bi se reći da je to što dosljedno koristi kršćansku terminologiju i doktrine, mentalitet te pogled na život i smrt – dio njenog podteksta i ironije. Štoviše, K. Blixen elaborira biblijske tekstove i izraze na imanentan i metafizički način, na primjer izraze kao što su “božanski”, “Bog” i “sudbina”. Religiozni izrazi ukazuju na uvjete ljudskog, a ne nebeskog života. Ukratko: Bog je metafora za velikog umjetnika – ili obrnuto: “Neka bude volja tvoja, Williame Shakespeareu, kako na pozornici, tako i u salonu” (*Oluja*).¹²

U pripovijesti *Ehregard*, koja je objavljena nakon njene smrti, mobilizirala je svoj biblijski metaforički rječnik, stavivši Boga na pozornicu: “Gospodo”, rekao je Herr Cazotte, “Gospodin Bog naš, taj veliki umjetnik, povremeno slika svoje slike na način da ih se najbolje može cijeniti iz daljine. Sto pedeset godina od danas Vaša će sadašnja situacija izgledati kao idila stvorena da očara promatrače. Vaš je problem u ovom trenutku da ste joj preblizu.”¹³

Način na koji K. Blixen izražava krupni humor u svojim pričama dijalektička je igra između uključenja u i svjesnosti likova o njihovoj trenutnoj situaciji, kao i o sposobnosti da se odmaknu i sagledaju sebe i živote koje vode. Bez razvijanja iluzije da su u stanju pobjeći iz svog specifičnog položaja, oni ga mogu promatrati sub specie aeternitatis – a ovo je gledište istovremeno otrežnjujuće i komično. (Citiram filozofa Thomasa Nagela.)

Spinoza, filozof iz 17. stoljeća, autor je, kao što se sjećamo, izraza *sub specie aeternitatis*. Høffding¹⁴

⁶ Harald Høffding: *Den store humor*, Gyldendal 1967. (1914), str. 44.

⁷ Citirano iz Lasse Horne Kjældgaard: *Sjælen efter døden*, Gyldendal 2007, str. 321.

⁸ Isak Dinesen: *Posljednje pripovijesti*, op. cit., str. 338.

⁹ *Karen Blixen i Danmark*, Breve 1931–1962, Gyldendal 1996, str. 147.

¹⁰ Isak Dinesen: *Pisma iz Afrike*, op. cit., str. 249.

¹¹ Isak Dinesen: *Anegdote sudbine i Ehregarda*, Vintage/Random House 1993. (1958. i 1963), str. 51 i 53 f.

¹² *Ibid.*, str. 94.

¹³ *Ibid.*, str. 225.

¹⁴ Npr. Harald Høffding: *Den store humor*, op. cit., 156 ff.

i Blixen (kao i Kierkegaard) često se pozivaju na Spinozu; *sub specie aeternitatis* tako rekuć predstavlja poziciju i gledište humora K. Blixen, koji, kao što ćemo vidjeti, uključuju određenu tugu ili natruhu melankolije.

Jedna od *Zimskih pripovijesti* Karen Blixen (1942) zove se *Junakinja* dok je naslov danske verzije *Heloïse*. Ime je znakovito: naša protagonistkinja obnažena je plesačica koja nagoviješta da se *mogla* nazvati Spinoza. Uistinu čudno umjetničko ime za голу plesačicu! Ona spominje Spinozu na kraju pripovijesti tijekom rasprave o vremenu – i ženama u vremenu: “Mi, žene, smo te koje ga osjećamo”, ona kaže. “Nama vrijeme toliko toga oduzima. A na kraju i sve.” Ona ove riječi upućuje drugom protagonistu, Fredericku, pomalo indolentnom Englezu, koji se zanima “doktrinom okajanja”, kao i Tizianovim i Veroneseovim slikama. I Heloïsom! No on je nije vidio; ni u vremenu, a ni na način na koji je ona željela da je on vidi, tj. kao ženu (a ne heroinu!) u položaju poput Tizianove Venere ili Danaje. Pripovijest završava tužnim riječima: “Kako želim, dragi moj prijatelju, da si me onomad vidio!”¹⁵

Međutim, te su riječi izrečene s treptajem duhovitosti.

Stoga što ju je sada – 7 godina nakon njihovog prvog susreta i velike prilike koju je propustio – on upravo vidio голу (ovo je sitni humor), konkretno kao božicu Dijanu u predstavi postavljenoj na sceni izvrsnog pariškog kazališta pod nazivom *Dijanina osveta*: “Klimaks cijele izvedbe bila je pojava same božice bez ijednog komada odjeće na sebi.”¹⁶ ALI – *sub specie aeternitatis*: “Kako želim, dragi moj prijatelju, da si me onomad vidio.” krupni humor, otrežnjavajuć, komičan i melankoličan.

Anegdote o sudbini iz 1958. naslov je posljednje zbirke K. Blixen. Blixen koristi riječ “sudbina” na način koji zbunjuje mnoge čitatelje i znanstvenike. Ona sama pojašnjava: “Sudbina meni ne znači isto što i većini ljudi. Ja ne vidim sudbinu kao Boga bez lica kojem se moramo predati drhteći od straha. Smatram da nečija sudbina postoji u interakciji između njegove prirode i okruženja.”¹⁷

Okruženje i priroda – ili bi se moglo reći: *fortuna* i *virtù*. Fortuna je bila nesklona mnogim likovima K. Blixen (uglavnom ženskima); pitanje je kako one na to reagiraju: njihova *virtù*. A odgovor je: dostojanstveno, ponosno, opraštajući, velikodušno, DUHOVITO.

U *Cestama oko Pise* – jednoj od *Sedam fantastičnih pripovijesti* – princ Nino silovao je Agnese “prije godinu dana”, nakon čega su oboje živjeli kao “zatvorenici” u zatvoru svojeg uma. Međutim, ona

mu u konačnoj sceni oprašta, citirajući Danteovu *Božanstvenu komediju*:

“[...] želim”, reče, “da od strahovanja i stida budeš slobodan što prije i ne zboriš već ko čovjek što sanja. Znajder da onaj sud razbit od zmiје bješe pa nije...” (*Čistilište, Pjevanje XXXIII, 31–36*¹⁸)

Očito je da je Danteova aluzija na štetu koju je prouzročila zmiја, odnosno zvijer u Otkrivenju, preokrenuta u kontekstu ili podtekstu K. Blixen s duhovne na krajnje tjelesnu razinu. Ponovno: princ Nino nema ni stasa ni veličine, a Agnese ostaje sama, tužna i malodušna. Kao i Heloïse.

Blixen je potvrdila: “Jedan je moj prijatelj, govoreći o meni, rekao da ja mislim da se sve tuge mogu podnijeti ako ih staviš u priču ili ispričaš priču o njima, što možda i nije potpuno neistinito.”¹⁹ Ova se tvrdnja može primijeniti i na Agnese kad ona u *Božanstvenoj komediji* čita o sebi i podlacu Ninu.

Ovo je tipično za K. Blixen: duhovitim i njoj svojstvenim pogrešnim čitanjem interteksta ona stvara interakciju između neprilike u jednom razdoblju i perspektive s distance. Pripovijesti ili umjetnička djela su – prema riječima Wittgensteina, objekti viđeni *sub specie aeternitatis*. Tipično za K. Blixen – ili, radije, tipično za Isaka Dinesena! Nakon što je identitet uspješnog Isaka Dinesena otkriven u Danskoj 1935, ona je u jednom intervjuu izjavila: “Neću odgovarati za ono što piše Isak Dinesen”. I dalje: “Uzela sam pseudonim jer sama ne želim biti uključena u autorstvo.”²⁰

Ona sama čini distinkciju između Karen Blixen, autorice od krvi i mesa, koja je veoma etična osoba, i pripovjedača Isaka Dinesena, stvorenog da bi sve ismijavao. Neka vrsta nastojanja na dvostrukom identitetu.

Dat ću samo jedan primjer: u jednom intervjuu iz 1941. ona potvrđuje da je “interakcija između dvaju spolova sama srž života.”²¹ U jednoj od *Zimskih pripovijesti* (*Utješna pripovijest*), koje je u to doba pisala, jedan od junaka kaže: “Muškarac i žena dva su zaključana kovčega, a u svakom je sadržan ključ od onog drugog.”²² Šah-mat!

Ovdje imamo Pirandellovog “umorista” na djelu: Isak Dinesen je glas iz “*l’abisso che è nelle anime* [...] *pensieri strani, quasi lampi di follia, pensieri inconseguenti, inconfessabili finanche a noi stessi, come sorti davvero da un’anima diversa da quella che normalmente ci riconosciamo?* [...] *di qui quel*

¹⁸ Isak Dinesen: *Sedam fantastičnih pripovijesti*, Penguin 1963. (1934), str. 45; *Čistilište*: s talijanskog preveo Mihovil Komba. Matica hrvatska 1961.

¹⁹ *Samtaler med Karen Blixen*, op. cit., str. 255.

²⁰ *Ibid.*, str. 14.

²¹ *Ibid.*, str. 84.

²² Isak Dinesen: *Sedam fantastičnih pripovijesti*, op. cit., str. 309.

¹⁵ Isak Dinesen: *Zimske priče*, Random House 1942, str. 88.

¹⁶ *Ibid.*, str. 84.

¹⁷ *Samtaler med Karen Blixen*, op. cit., str. 330.

che di scomposto, di slegato, di capriccioso, tutte quelle digressioni che si notan nell' opera umoristica..."²³

Protagonisti pripovijesti I. Dinesena – isto kao i čitatelji – matirani su! Sve vrijednosti i načela relativizirana su ili na kušnji. Ovo je naučila od Pirandella! Ono što je osnovno svojstvo HUMORA kao stila pisanja jest da on potkopava, zbunjuje, raščlanjuje... relativizira.

Zapravo, kad se 1925. godine Blixen zaustavila u Parizu na svojem putovanju u posjeti Danskoj, napisala je u pismu: "Gledala sam veoma zanimljivu dramu novog dramaturga Pirandella pod naslovom *Henri IV*. [...] nalazim ga apsolutno predivnim – Einsteinom književnosti!"²⁴

Pirandellov glas čujemo posvuda u Dinesenovim pripovijestima. Citirat ću samo jednu od duša ("*le anime*") u pripovijesti *Potop Norderneya*:

"Dakle", reče gđica Malin [kardinalu], "odakle Vam uopće ideja da Gospodin od nas želi istinu? Moj gospodar, to je čudna, uvelike originalna, ali Vaša ideja. Pa On već zna istinu te je čak možda nalazi i pomalo dosadnom. Moj gospodar, istina je za krojače i obučare. Uvijek sam držala da je Gospodin sklon maskenbalima." A kardinal odgovara: "Naš je svijet poput dječje igre brojalice sa stisnutim šakama; uvijek ima nešto drugo ispod – istina, laž, istina, laž!"²⁵

Rezimirat ću temu humora kod K. Blixen riječima gore spomenutog danskog filozofa Haralda Høffdinga. "Krupni je humor", tvrdi on, "povezan sa stalnom

potragom i suprotan je bilo kojoj vrsti dogmatske mudrosti, bilo da se pojavljuje u ime zdravog razuma, znanosti ili religije."²⁶

Ovo se odnosi i na K. Blixen.

Nažalost, zbog vremenskih ograničenja moram odgoditi razradu odnosa K. Blixen prema humoru Sørenea Kierkegaarda – kao *Lebensanschauung*, specifičnoj "fazi na životnom putu". Možda na V. Međunarodnoj konferenciji o humoru?

S engleskog prevela
Tatjana RADMILO

SUMMARY

KAREN BLIXEN'S HUMOUR – WITH REFERENCE TO KIERKEGAARD AND PIRANDELLO – AND SPINOZA'S *SUB SPECIE AETERNITATIS*

The essay focuses on the typology of humour in Karen Blixen's tales by comparing Blixen to Kierkegaard in relation to a "sense of humour" and to humour as a literary technique, including a reference to Pirandello. Spinoza's phrase, *sub specie aeternitatis*, represents in the author's view, a summary of Karen Blixen's attitude on and understanding of humour displaying sadness and elements of melancholia.

Key words: Winter's Tales, Babette's Feast, Pirandello, Spinoza

²³ Luigi Pirandello: *L'umorismo*, Mondadori 1992. (1908./1920), str. 162.

²⁴ Isak Dinesen: *Pisma iz Afrike*, op. cit., str. 232.

²⁵ Isak Dinesen: *Sedam fantastičnih pripovijesti*, op. cit., str. 141f.

²⁶ Harald Høffding: *Den store humor*, op. cit., str. 56.